Türk Kültüründen Bir Damla: Cığa

A Drop of Turkish Culture: Cığa

Mustafa SOLMAZ[1]

Özet

Orta Asya bozkır kültür geleneğinde özellikle güç ve kuvvet sembolizmi olarak görülen kartal, şahin, doğan gibi yırtıcı kuşların tüyleri Hun ve Göktürk dönemlerinden itibaren savaşçıların başlıklarına takılmış, Selçuklu, Osmanlı dönemlerinde de bu alışkanlık devam etmiştir. Zamanla kartal, horoz, tavus kuşu, ördek, kaz, turna gibi en güzel tüylere sahip kuşların kuyruğundaki uzun tüylerden en gösterişli olanları seçilmiş gösteriş, güzellik, cazibe ve zarafeti yansıtması açısından halk kültüründe kullanılmış, edebiyatta şiirler içerisinde kendisine yer bulmuştur. Türkler, yaşadıkları coğrafyadaki gücü, gösterişi, asaleti temsil eden en güzel tüylere sahip kuşların kuyruğundaki uzun tüylerden en gösterişli olanını seçip kullandıkları tüylere cığa demişler, halk kültürü ve göçebe gelenekler içerisinde ilk doğan erkek çocuğa verilen önemi göstermek amacıyla çocuğun taktığı başlıkta, şölenlerde, düğünlerde gelinin taktığı başlıkta kullanmışlardır. Padişah ve yüksek rütbeli devlet adamlarının değerli taşlarla süslenmiş başlıklarında iktidar ve gösterişin bir imgesi olarak yerini alan cığa Osmanlı sarayında ve askeri teşkilatı içerisinde yeniçeriler ile sipahilerin rütbelerine göre farklı biçimlerde kendisine yer bulmuştur. Günümüzde modern moda tasarımlarında cığa motiflerinin çağdaş yorumlarla yaşatılması ondan vazgeçilemediğini ve kültürel bellekten esinlenildiğini gösterir. Çok katmanlı anlamlar taşıyan önemli bir kültür imgesi olan cığa, geçmişten günümüze kadar Türk kültüründeki tarihsel derinliğiyle inanç, estetik, statü, kimlik gibi kavramlarla iç içe geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asalet, Cığa, Güç, Güzellik, Kültürel Kimlik.

Abstract

In the steppe culture tradition of Central Asia, the feathers of birds of prey such as eagles, falcons and hawks, seen as symbols of power and strength, were attached to warriors' headdresses from the Hun and Göktürk periods onwards, and this custom continued during the Seljuk and Ottoman periods. Over time, the most spectacular long tail feathers of birds with the most beautiful plumage, such as eagles, roosters, peacocks, ducks, geese and cranes, were selected for their reflectiveness of splendour, beauty, charm and elegance, and were used in folk culture and found their place in poetry. The Turks called the most spectacular feathers selected from the long tail feathers of the birds with the most beautiful plumage, representing power, splendour and nobility in the geography they lived in, cığa. and used them in the headdress worn by the first-born son to show the importance given to him in folk culture and nomadic traditions, as well as in the headdresses worn by brides at feasts and weddings. The cığa, which took its place as an image of power and ostentation in the headdresses of the sultan and high-ranking statesmen, adorned with precious stones, found its place in various forms within the Ottoman palace and military organisation, according to the ranks of the janissaries and sipahis. In contemporary fashion design, the preservation of cığa motifs through modern interpretations demonstrates their enduring significance and the inspiration drawn from cultural memory. As a significant cultural symbol carrying multiple layers of meaning, cığa has been intertwined with concepts such as belief, aesthetics, status, and identity throughout Turkish culture, reflecting its historical depth from the past to the present day.

Keywords: Nobility, Cığa, Strength, Beauty, Cultural Identity.

[1] Doç. Dr., mustafasolmaz@yyu.edu.tr, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van / Türkiye. Orcid: 0000-0002-3323-7468.

GİRİŞ

İnsanoğlu, tarih sahnesine çıktığı ilk günden bu yana iç içe olduğu, yaşadığı coğrafyanın bir gerçeği olan bitkiler, dağlar-taşlar, kuşlar, göller, denizler gibi çevresinde bulunan nesnelerle sürekli bir iletişim ve etkileşim içerisinde olmuş ve buna uygun bir kültür, bir yaşam biçimi oluşturmuştur. Çünkü doğa, kendisiyle iç içe yaşayan toplumların yaşam felsefelerini, iletişim şeklini, geleceklerini belirleyen en temel unsur olduğu için insan, bazen doğaya hakim olmak, kendi istekleri doğrultusunda dönüştürmek için onunla mücadele etmiş, bazen doğayla birlikte bir yaşam kültürü oluşturup uyumlu bir yaşam tarzını benimsemiş, bazen de ona karşı duyduğu hayranlığı ifade etmek için doğada bulunan nesneleri simgeleştirip günlük yaşamında kullanmıştır. Çevresiyle ilişkisinden elde ettiği bilgileri, deneyimleri, alışkanlıkları içerisinde bulunduğu topluluk üyeleriyle ortak bir duygu, düşünce, hayal ve tasarımlara dönüştürmüş, bir bütün olarak kültür şeklinde gelecek kuşaklara aktarmıştır. Kültür durağan olmadığı için uygarlığın gelişmesine paralel olarak bu alışkanlıkların bir kısmı terk edilmiş ya da unutulmuş, bir kısmı ise varlığını sonraki kuşaklarla birlikte sürdürmüştür. Bu alışkanlıklardan birisi de, Türk kültürünün hakim olduğu Türkistan'dan Anadolu coğrafyasına kadar hem edebiyatta hem halk kültüründe uzunca bir süre kendisine yer edinen, ancak günümüzde neredeyse yok denecek kadar az kullanılan 'cığa'dır.

İnsanların güzel ve güzel olana karşı meyli, içi içe yaşadığı doğada güzeli ve güzelliği bulma arayışını beraberinde getirmiştir. İnsan, bir taraftan çevresinde bulunan nesneleri kullanışlı hale getirmek için işleyip farklı şekillere sokarken bazı nesneleri doğal halleriyle ya da doğala en yakın biçimde kullanma yoluna girmiştir. Doğaya sadece hükmetmek istemekle kalmamış, aynı anda güzelliğini, çekiciliğini ön plana çıkararak beğenilmek için doğadan yararlanıp daha karizmatik ve albenili görünmek istemiştir. Yaşadığı coğrafyadaki kartal, horoz, tavus kuşu, ördek, kaz, turna gibi en güzel tüylere sahip kuşların kuyruğundaki uzun tüylerden en gösterişli olanını seçmiş ve buna cığa demiştir.

YÖNTEM

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasının yanında saha çalışması yapılmış, elde edilen veriler bir araya getirilerek betimsel analiz yöntemiyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Cığa sözcüğünün tanımı, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar tarihsel yolculuğu, kullanıldığı coğrafyalar ile imgesel olarak ifade ettiği anlamlardan söz edilmiştir.

BULGULAR

Bir taraftan fiziksel anlamda güzelliğine güzellik katmak için cığayı zarafet unsuru takı olarak farklı şekillerde ve tasarımlarda kullanırken diğer taraftan, değişen zaman, uzam ve kültürel çevre ile birlikte ona anlam çeşitliliği kazandırmış, süs unsuru olarak kullanmaya devam etse bile iç dünyasının naif duygularının yansımasını göstermek için onu imgeleştirmiş, şiirlerde kullanmıştır. Toplumlar; doğaya yönelik gözlemleri, yaşam biçimleri, inanışları dolayısıyla hayvanlara farklı imgeler yüklemiştir. Çünkü "*İmgelerin de tarihi ve kültürel kökenleri vardır. (...) İmgeler tarihi kökenlere dayanmakla birlikte göreceli gerçekleri ifade ederler, kulaktan kulağa, nesilden nesile geçerler, toplumun dilinde yaşar, katmanlaşırlar. Bunları değiştirmek pek de kolay değildir*" (Kefeli, 2000:29). Bazı imgeler birçok toplumun kültüründe kutsal bir şekle dönüşerek onların ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür.

İnsanların teknolojik olarak henüz bu kadar gelişmediği, doğadan bugünkü kadar kopmadığı dönemlerde, gökyüzünde özgürce süzülüp aşılmaz dağları aşan, engin denizleri geçen, erişilmez denilen mesafeleri kısa sürede kat eden kuşlardan etkilenmişlerdir. Bu yüzden kuşlar, her toplumun yaşamında, kültüründe diğer hayvanlardan daha fazla yer bulmuştur. Çünkü "*kuşlar çeşidine göre güzelliğin, iyiliğin, mutluluğun, şefkatin, sadakatin, dürüstlüğün, nezaketin, özgürlüğün, ön görülüğün, hürmet göstermenin, iyi bir aile bireyi olmanın, zorluklara karşı direnişin gibi birçok olumlu niteliğin yanı sıra kibir, gurur, gösteriş, hile, aldatma, kötülük vb. kavramların sembolü olmuşlardır*" (Buğrul, 2019:496). Kuşların huzur veren ötüşü, avına pençe vuruşu, bazılarındaki asaletli duruş, bazılarının renk ve desen uyumu insanları etkilediği için kültürünün ayrılmaz bir parçası yapmıştır. Türklerde ise kuşlara verilen önem ve imgesel olarak yüklenen anlam, nerdeyse günlük yaşamın her alanında karşımıza çıkar. Bu bazen, "*Bir Han'ın erkek çocuğu olmuyor. Kayın ağacına konmuş bir kuş Han'a, senin bir oğlun olacak, ...*" (Ögel, 1995:548) şeklinde müjdeli bir haber olarak, bazen "*... iyilik getiren uğurlu bir hayvandır. (...) ölen insanın bedeninden ayrılan bir ruh olarak ...*" (Sever, 1999:86) görülür. Bu, biraz da Türklerin eski inançlarındaki Gök Tanrı'nın gökyüzünde olduğunu düşünmeleri ile ilgilidir denebilir.

Kuşların tüylerindeki güzellik, göz alıcı renklerin uyumu insanların ilgisini çekmiş ve süs olarak kullanmak için alıp adına cığa demişler ve bu tüyler Türk kültüründe imgeleşerek hem Azerbaycan coğrafyasında hem Anadolu'da söylenen şiirlerde güzelliği, gösterişi, süsü ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu sözcüğü, âşık tarzı şiirin önemli temsilcilerinden Karacaoğlan; 'Öte döner hayallanır / Beri döner cığalanır / Yel estikçe tel tel olur / Siyah zülfün burmaları' şeklinde kullanırken, Aşık İlhâm'i; 'İki turnam gelir başı cığalı / Eğlen turnam eğlen Ali misin sen' der ve Pir Sultan Abdal; 'Zülüflerin top top olmuş cığalı' (URL1) biçiminde dile getirir. Kuşların albenisi olan tüyleri, sevgilinin saçlarına benzetilerek ne kadar değerli bir hale dönüştürüldüğü gösterilir.

Güzelliği, zarafeti, yakışıklılığı, gösterişi, süslemeyi belirtmek için imgeleşen cığa; zamanla gelinlerin, genç kızların düğünlerde başlarına süs olarak taktıkları parlak renkli tel veya tüylere (URL2) de ad olmuştur. "*Eski hayat tarzlarının varlıklarını sürdürdükleri yerde, geleneklerin ne icat ne de ihya edilmesine ihtiyaç duyulur*" (Hobsbawm, 2006:10). Çünkü onlar insanın kullanım amaçlarına göre şekillenmişlerdir. Cığa; bazen bebeklerin dünyaya gelişlerini haykırır gibi takkelerin tepesine takılırken bazen yeni doğum yapan annenin zaferini ilan eder gibi uzun sırıkların tepesine yerleştirilerek sopayı tuğ yapmış, bazen de Özbeklerde olduğu gibi yeni evli erkeğin şapkasındaki dairesel metale tutturularak asli şekliyle gösterişi, güzelliği ifade etmek için kullanılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Cığa, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlara, Ortadoğu'ya kadar Türk kültürünün yaygın olduğu bölgelerde; başlıklarda süsleme unsuru şeklinde estetik, işlevsel ve sembolik olarak günümüze kadar, sosyal statü, kahramanlık, törensel kimlik anlamlarında kullanılmıştır. Divânü Lügati't-Türk'de baş süsleri ve kuş tüyü kullanımına ilişkin kavramların bulunması (Kaşgarlı Mahmud, 2006), erken dönem Türk kültüründe cığanın yaygın olarak kullanıldığını gösterir. Selçuklular döneminde askeri kıyafetler ile törensel giysilerde baş süslerinde kullanılan cığa, zaman zaman sorguç kavramıyla karıştırılmıştır. Ancak sorguç sözcüğü Osmanlı sarayında ve askeri teşkilatı içerisinde yeniçeriler ile sipahilerin rütbelerine göre farklı biçimlerde kendisine yer bulurken cığa kelimesi halk kültürü ve göçebe gelenekler içerisinde (Ögel, 2014) ilk doğan erkek çocuğa verilen önemi göstermek amacıyla çocuğun taktığı başlık ile şölenlerde, düğünlerde kullanılmıştır. Padişah ve yüksek rütbeli devlet adamlarının değerli taşlarla süslenmiş başlıklarında iktidar ve gösterişin bir imgesi olarak cığalar (Koçu, 1969) da bulunmuştur.

Türklerin Asya'daki göçerevli yaşam tarzı; her alanda olduğu gibi giyim ve süslenme kültürüne de etki etmiştir. Başlarına taktıkları başlıklar, sadece dış iklimsel etkilerden korunmak için değil, aynı zamanda güç, kimlik ve statü göstergesi olarak görüldüğü için özellikle erkek savaşçılar ve beyler tarafından kullanılan sembolik bir unsur olmuştur. Çünkü cığa, güzel tüylere sahip kuşların yanında kartal, şahin, doğan gibi gücü temsil eden yırtıcı kuşların tüylerinden yapıldığı için güç sembolü kabul edilmiştir (Esin,

2001). Eski inanç sistemine göre Şamanın başlıklarında bulunan tüyler, onların ruhlarla iletişimini kolaylaştıran bir araç (Eliade, 2003) olarak görüldüğü için de hem dünyevi hem uhrevi bir anlam yüklenmiştir. Geçmişten yakın döneme kadar cığa; ilk erkek çocuk için soyun devamını, savaşçılar için cesareti, yöneticiler için otoriteyi gösteren bir imge olmuştur. Günümüzde cığa motiflerinin modern moda tasarımlarında çağdaş yorumlarla yaşatılması (Artun, 2011) kültürel bellekten esinlenildiğini ve ondan vazgeçilemediğini gösterir. Çok katmanlı anlamlar taşıyan önemli bir kültür imgesi olan cığa, Türk kültüründeki tarihsel derinliğiyle inanç, estetik, statü, kimlik gibi kavramlarla iç içe geçmiştir.

Burdur ilinin Gölhisar ilçesine bağlı İbecik köyünde 'ciya' olarak da adlandırılan 'cığa'; gösteriş, güzellik, cezbeden, ilgi çeken gibi anlamlar taşıyan mitolojik varlıklara dikkat çeker. Bu yörede; doğadaki gücü, güzelliği temsil eden kuşların kuyruklarındaki gösterişli tüyler toplandıktan sonra kökboyalarıyla canlı renklerde boyanır, ince uzun bir bez parçası üzerine üst üste, yan yana gelecek şekilde dikilir ve gelin, evden çıkarken duvak olarak, düğünün ertesi günü de fesinin etrafına sararak taç gibi takar (Türkan, 2021). Böylece gelin, evinin kraliçesi olduğunu gösterir.

Konya ili Taşkent ilçesine bağlı eski adı Alata olan Balcılar'da ise kullanımı biraz daha farklıdır. Gelin almak için toplanıp gelin evine doğru yola çıkan düğün alayı, uzun bir sırığa taktıkları bayrak ile beraber neşeyi, sevinci, kavuşma umudunu da yanlarında taşırlar. Ancak sırığın tepesine daha önce toplanıp dikkat çekici farklı renklerde boyanan cığalar takılır ve böylece bayrak taşıdığı için değerli olan uzun sırık, cığalı haliyle tuğ adını alarak ayrı ve yeni bir değere ulaşır ve gelin tuğu şeklinde adlandırılır.

Türk kültüründe çocuk daima önemli görülmüş, iyi bir erkek çocuğu yetiştirmenin iyi bir evlat yetiştirmek, iyi bir kız çocuğu yetiştirmenin iyi bir aile yetiştirmek anlamına geldiği bilindiği halde erkek çocukların toplumdaki yeri kız çocuğuna göre öne çıkmıştır. Çünkü soyun devamını sağladığı, ailenin birlik ve dirliğini koruduğu düşünüldüğü için önemli olan oğul, dönemin koşullarına bağlı olarak Dede Korkut kitabının girişinde 'babanın sırrı, iki gözünün biri, yerine yetişeni' olarak görülmüştür. Bu durum atasözlerine de yansımış ve "*Kız doğuran dövünsün oğlan doğuran övünsün*" (Yiğitoğlu ve Yalçınkaya, 2016:1665) şeklinde kullanılmıştır. Benzer düşünceye uygun olarak Balcılar'da da "*Oğlan doğuran eğerlenmiş at gibi, kız doğuran leş yemiş it gibi yatar*" (KK1) şeklinde dile getirilmiştir. Buradaki erkek çocuğun yüceltilmesindeki amaç, aileyi koruyacak, soyun devamını sağlayacak, orduya asker olup vatana hizmet edecek olmasının öneminin gösterilmesi, ailenin çocuğunu bu durum için yetiştirme sevincinin vurgulanmasıdır. Bu kadar öneme uygun olarak Alata'da, ailenin ilk erkek çocuğu henüz kucakta bebek iken beyaz bir takke dikilir, takkenin üzeri tokalarla süslenir ve ince uzun ve yumuşak tüylerden seçilerek boyanan cığalar takkenin ortasına takılarak bebeğin başına giydirilir, gözlerine de sürme çekilir. Durumun önemine binaen 'oğlan doğdu tuğ dikildi' ya da doğuran kadının adı söylenerek 'Ayşe / Fatma bacıya tuğ dikildi' (KK) denilerek, tıpkı uzun bir sırığın cığa takıldıktan sonra tuğa dönüşüp yüceltilmesi gibi, doğum yapan kadına da tuğ dikildi denilerek bir ululuk atfedilmiş olur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarih boyunca, hemen her kültürde, insanların hayvanlar alemiyle ya da doğayla ilişkisi sadece beslenme, barınma gibi nedenlerle olmamış, aynı zamanda mitolojik unsurların, sanat eserlerinin ortaya çıkmasında esin kaynağı olmuşlar ya da güç ve bilgelik sembolü olarak görülmüşlerdir. Doğanın, hem doğrudan hem de imgeler aracılığıyla toplumların inanç sistemlerine dahi etki ederek kültürlerinin bir parçası haline gelmesine bağlı olarak, insanlığın diğer hayvanlarla birlikte kuşlar alemiyle ilişkisinin tarihin bilinmeyen dönemlerine kadar gittiği söylenebilir. Doğa ile iç içe yaşanan ortamlardan insanların yoğun olduğu şehirlere göç, insanın doğa ile uyumunu sekteye uğratmış, çoğu zaman da engellemiştir. Şehrin kültürel yaşamına uyum sağlamak zorunda kalan bireylerin doğaya öykünmeleri sona ermiş, barınmadan mimariye, sanattan süslenmeye kadar her alanda, doğaya uyumlu olan kültürel unsurların yerini modern

yaşamın getirdiği nesneler almaya başlamıştır. Toplumun yeni yaşamında yer eden nesneler, kültürel anlamından daha çok, 'az emek çok yarar' içeren bir düşüncenin oluşmasına neden olmuştur. Böylece; doğayla uyumlu yaşamanın getirdiği zengin verim çeşitliliği kısırlaşarak en aza indirgenmiş, toplumsal yaşam rutine binmiş, insanların doğayla canlı biçimde en saf haliyle kurduğu iletişim sonucu ortaya çıkan halk kültürü değişim ve dönüşüme uğramış, doğaya öykünerek elde ettiği kültürel unsurlar yavaş yavaş yok olmuştur.

Bireyin çevresini dönüştürüp güzelleştirme çabasının yanında kendisini de güzel, gösterişli bir hale sokmaya çalışmasının araçlarından olan takının adı geçince, genellikle ilk akla gelen; el, kol, kulak, parmak, ayak gibi vücudun farklı yerlerinde kullanılan mücevherlerdir. Çoğu insan topluluğu sayıları az iken, yaşadıkları çevrede, saygı duydukları doğada buldukları farklı türdeki malzemelerle günlük yaşamın akışı içerisinde kullanabilecekleri nesneleri uygun bir biçime getirmek için tasarlayıp şekil vererek kullanmışlardır. Bu nesneleri süs eşyası şeklinde değerlendirirken kendi gelenek-göreneklerini yansıtacak simgesel anlamlar da yüklemişlerdir. Topluluk nüfusu arttıkça, insanlar çevresinde farklı nesneler keşfettikçe onları ince zevklerine göre işlemişler yaşamlarına dahil etmişlerdir. Zamanla büyük yerleşim yerleri kuran insanlar doğadan ve doğallıktan uzaklaşmaya başlamışlar, işlerini kolaylaştıran teknolojiyi hayatın merkezine yerleştirmişler, doğa-insan ilişkisinin en güzel örneklerinden birisi olan cığa gibi birçok doğal alışkanlık yaşamlarından çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Buğrul, H. (2019.) *Van-Hakkâri İlleri Kültür ve Sanatında Kuşlar*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 36, s. 477-512.

Eliade, M. (2003). *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri*. (Çev. İ. Birkan). Ankara: Kabalcı Yayınları.

Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Hobsbawm, E. (2006). *Gelenekleri İcat Etmek, Geleneğin İcadı*. (der. Eric Hobsbawm-Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin) İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.

Kaşgarlı M. (2006). *Divânü Lügati't-Türk*. (Çev. B. Atalay). Ankara: TDK Yayınları.

Kefeli, E. (2000). *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*. İstanbul: Kitabevi

Koçu, R. E. (1969). *Osmanlı Kıyafetleri*. İstanbul: Sümer Yayınları.

Ögel, B.. (1995) *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, B. (2014). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: TTK Yayınları.

Sever, M. (1999). *Türk Mitolojisinde Kuşlar*. Millî Folklor, S. 42, Yaz.

Türkan, K. (2021). *Burdur Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Yiğitoğlu, M., Yalçınkaya, Z. (2016). *Türkçedeki Cinsiyetçi Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme*. İdil Dergisi, C.5, S.26, 1659-1669.

URL1: https://www.lugatim.com/s/CI%C4%9EA Erişim: 21.11.2025.

URL2: https://kelimeler.gen.tr/ciga-nedir-ne-demek-60929 Erişim: 15.12.2025.

Kaynak Kişi

KK: Selime Solmaz

Doğum yeri ve tarihi: Konya / Taşkent / Balcılar, 1942

Eğitim durumu: Okur-yazar değil